

O DISKOVIMA TIPRA STOLLHOF-CSÁFORD IZ HRVATSKE

Pregledni rad

UDK 903.8(497. Orlovnjak) "637"

Dr. sc. DUNJA GLOGOVIĆ

Institut za arheologiju

Ulica grada Vukovara 68

HR - 10000 Zagreb

Obradeni su nalazi zlatnih diskova tipa Stollhof-Csáford iz Orlovnjaka (Tenja) pokraj Osijeka. Diskovi su dio ostave koja je bila prije poznata kao zlatni nalaz iz Čepina. Nalazi diskova s tri konične izbočine spomentoga tipa rasprostranjeni su na zapadu Karpatske kotline i u srednjoj Europi u bakrenom dobu, a Orlovnjak se nalazi na jugoistočnome rubu njihove disperzije. U eponimnim nalazima Stollhof (Austrija) i Csáford (Mađarska) nađena su po dva primjerka zlatnih okruglih pločica, nejednake veličine. Ostava iz Orlovnjaka slučajno je iskopana oko 1860. g., a u njoj su bila, navodno, tri para zlatnih diskova tip Stollhof-Csáford. Ostala su sačuvana samo dva diska: jedan je u Narodnom muzeju u Budimpešti, a drugi u muzeju u Stuttgartu.

Nekadašnje seosko imanje Orlovnjak pokraj Tenje, po današnjem je administrativnom ustroju "naselje", a pripada gradu Osijeku. Ono je bilo u 19. stoljeću vlasništvo plemićke obitelji Adamović i tamo je bila sagrađena njihova kurija. Adamovići su bili baruni s plemićkim pridjevkom "Čepinski" i posjedovali su, osim Tenje i Orlovnjaka, još mnoga dobra u okolici Osijeka (OBAD-ŠĆITAROCI / BOJANIĆ OBAD ŠĆITAROCI 1998.: 106-109; 301-303).

Orlovnjak ili *Orlovinjak pusztá*, kao arheološki lokalitet pojavio se u mađarskoj literaturi unazad nekih dvadesetak godina. Mjesto, točnije brežuljak *Várhov* u Orlovnjaku - Tenji, označen je kao nalazište zlatne pretpovijesne ostave, a sama je Tenja poodavno poznata i ubilježena na arheološkoj karti kao nalazište ostave kulture polja sa žarama, još od samih početaka arheologije u Hrvatskoj. O nalazu pretpovijesnog zlata u Tenji, odnosno Orlovnjaku, koje se desilo šezdesetih godina devetnaestog stoljeća i o sudbini pojedinih predmeta iz zlatne ostave postoje dosta iscrpni opisi u arhivima Narodnog muzeja i Akademije u Budimpešti (KŐHEGYI 1990.: 8-11). Poseban su interes izazvale ploče tipa Stollhof-Csáford ili *Dreibuckelscheiben* kojih je u toj slavonskoj ostavi bilo čak šest komada, tj. tri para diskova (MAKKAY 1985.: 5sq).

U svom je članku iz godine 1985. Janos Makkay razmatrao bakrenodobne zlatne diskove u Panoniji (MAKKAY 1985.: Id). Načinio je listu nalaza sa svim podacima koje je mogao naći u muzejima u starim inventarnim knjigama, aukcijskim katalozima, starim korespondencijama i sl. Ustanovio je, tako, da su zlatni nalaz iz Čepina (pokraj Osijeka) koji je publiciran kod Vinskoga 1959. g. u članku o prethistorijskom zlatu iz

Jugoslavije (VINSKI 1959.: 208) i ostava iz Orlovnjaka bili, ustvari jedan jedinstveni skupni nalaz - ostava koja sadrži približno dvadesetpet zlatnih predmeta: dvije trake - dijadema, devetnaest karičica (VINSKI 1959.: T.9: 78-79; MAKKAY 1985.: 17, Sl. 6) i zlatne diskove kojima je Makkay posvetio posebnu pozornost u dotičnom članku. Nakon nalaza koji se desio slučajno kod poljoprivrednih radova, šest je diskova s imanja Orlovnjak bilo pravedno raspodijeljeno: tri komada je dobio mladić koji ih je našao na polju i oni su se najprije pojavili na tržištu starina. Ostali su diskovi dodijeljeni ženskim članovima obitelji Adamović: jedan je dobila supruga Ivana Adamovića starijeg, a druga dva su dobile dvije snahe (MAKKAY 1985.: 6; GLOGOVIĆ 2003.a: 97sq).

Nažalost, od čitavoga blaga iz Orlovnjaka malo je toga ostalo. U Narodnome muzeju u Budimpešti sačuvan je onaj dio ostave (dijademi i karičice) koji je bio publiciran kao "zlato iz Čepina", te jedan zlatni disk uveden u Muzeju pod inv. br. 80.1877.1. No, u katalogu izložbe pretpovijesnog zlata iz budimpeštanskog Narodnog muzeja koja je priređena u Frankfurtu 1999. g., bila su objavljena dva diska, od kojih je samo onaj manji, kako nas uvjerava Makkay (vidi gore), iz Orlovnjaka (RACZKY 1999.: 30, 31, Sl. 11). S priličnom je sigurnošću ustanovljeno da su tri diska koja su početkom dvadesetog stoljeća bili u "Museum für Völkerkunde" u Berlinu kupljena posredstvom osječkog trgovca Eggera od mladića koji ih je pronašao u Orlovnjaku. Oni su nepovratno nestali u razaranjima za vrijeme Drugog svjetskog rata. Tijekom dugotrajnog kolanja zlata iz ostave Orlovnjak po zlatarskom tržištu dogodilo se da je oko 1930. g., jedan disk iz Orlovnjaka bio ponuđen na otkup budimpeštanskom Narodnom

muzeju, ali se transakcija nije ostvarila. Još jedan disk iz Orlovnjaka postoji u Virtemberškom zemaljskom muzeju u Stuttgartu (MAKKAY 1985.: 12, Sl. 6-7). Makkay drži da je taj primjerak jedan od onih koji su pripali damama iz Adamovićeve obitelji, a prodan je kasnije nego diskovi koje je dobio mladić - sretni nalaznik, jer se njegov trag po raznim dražbenim katalogima i oglasima može pratiti tek od oko 1930. g. Veličina i težina ovog štutgartskog diska identična je mjerama koje je u pismu Flórisu Rómeru, funkcionaru Arheološke komisije Mađarske akademije znanosti, dao upravitelj čepinskoga imanja Karoly Glembay godine 1865., dakle, nedugo nakon nalaženja (MAKKAY 1985.: 10).

Zlatnih diskova s tri konične izbočine u Narodnom muzeju u Budimpešti ima, uključujući i komad iz Orlovnjaka, ukupno osam. Prva je akvizicija od tri diska tipa Stollhof-Csáford stigla u Muzej u Budimpešti sa zbirkom Jankovich godine 1832., a mjesta njihova nalaženja su nepoznata (RACZKY 1999.: 17, 19, Sl. 1). Disk iz Orlovnjaka kupio je Narodni muzej u Budimpešti od istog osječkog trgovca koji je prodavao zlatne diskove za muzej u Berlinu (MAKKAY 1985.: 5, 18). Starije bilješke i objave zlatnih pločica s tri konične izbočine donose često konfuzne podatke o nalazištima, a identificiranje diskova i lokaliteta otežano je poglavito zbog veoma ujednačene morfologije i dimenzija diskova. U tu su zbrku bili upleteni, osim diskova iz donacije Jankovich, također diskovi iz Orlovnjaka, kao i dva primjerka iz austrijske ostave Stollhof, koja je jednako tako stariji nalaz - iz devetnaestog stoljeća (MAKKAY 1985.: 9).

Ostava Stollhof pronađena je ljeti 1864. g. u brdima Hohen Wand (Donja Austrija) i to, prema opisu nalaznika, na strmini u odronu šljunka. Navodno je bila zatrpana plitko pod površinom bez humusa. Ostava se nalazi u Pretpovijesnoj zbirci Naturhistorisches Museuma u Beču i publicirana je 1967. g. Uz zlatne okrugle ploče, ostava je sadržavala još šest bakrenih očalastih privjesaka, dvije plosnate sjekire, devet spiralnih cjevčica - saltaleona, dvije spiralne narukvice i ukrasnu pločicu u obliku veprove kljove. Većina predmeta iz ostave Stollhof je metalografski obrađena, a uglavnom je riječ o čistome bakru s malo srebra. Zlatni diskovi imaju slijedeći postotak drugih metala: Ag 7,5; Cu 0,16; Pb 0,015, odnosno, Ag 8,0; Cu 0,69; Pb 0,007. Promjer većeg diska iznosi 13,8 cm, težina 121 g, a manjeg diska 10,6 cm, težina 71 g. Prema starijoj evidenciji ostava nije kompletna stigla u bečki muzej, u njoj je bilo još zlata - navodno četiri zlatna očalasta privjeska. Kako vidimo iz sažetog pregleda, nalaza toga tipa zlatnih diskova, te uz objavljivanje referirane literature, datiranje diskova je bilo protegnuto od eneolitika do srednjeg brončanog doba, što više, neki su arheolozi u njima vidjeli prethodnike željeznodobnih *kardiophylakes* (ANGELI 1967.: 491-496).

Angeli je kod objavljivanja ostave iz Stollhofa,

naravno, uzeo u obzir i nalaz Csáford (Zalaszentgrót, kom. Zala) u Mađarskoj, drugo eponimno nalazište ovoga tipa zlatnih diskova. Dva su zlatna diska (promjer: 125 mm i 105 mm) otkrivena slučajno godine 1952. prilikom rigolanja na polju, a zlato je bilo, prema pričanju nalaznika, zakopano na oko 50 cm dubine. U zemlji je bilo nešto malo paljevine u blizini. József Korek koji je objavio nalaz, načinio je na lokalitetu dva pokusna iskopa. Nalazi su bili oskudni i ne naročito signifikantni. U prvoj, od istražene dvije jame, bila je crna zapuna s podosta neodredive keramike, a tek bi se kod jednog fragmenta mogla naslutiti sličnost vučedolskoj keramici. Druga je jama bila ispunjena crnim lijepom s ulomcima bezlične keramike i fragmentom sjekire s rupom za nasad od serpentina, plosnate sjekire i nekoliko sileksa. Dakle, za određivanje kulturne pripadnosti i kronologiju zlatnih diskova, nalazi s iskopavanja u Csáfordu nisu bili od velike pomoći. Korek datira nalaze iz Csáforda općenito na prijelaz iz eneolitika u rano brončano doba, a pozivajući se na P. Pataya, drži da zlatni diskovi ne pripadaju kulturi Bodrogerkesztúr, među ostalim i zbog toga što je nalaz izvan njezine bazične rasprostranjenosti. Slična je situacija s kulturom Baden - Pécelér, pa je ostala otvorena mogućnost da se zlatni diskovi pripisu vučedolskoj kulturi. Upućuje se, dalje na ne sasvim adekvatne analogije sa zlatnim pločicama iz Óbébe (Beba Veche) iz grobova grupe Perjamos u Potisju (KOREK 1960.: 28- 33). Te zlatne pločice uopće nemaju konične izbočine, ali imaju, slično kao tip Stollhof-Csáford, iskucane točke po rubu, također iskucani motiv trokuta (Sl. 5, 6) usmjerenog vrhom prema sredini na rubovima, te parove rupica za pričvršćivanje na podlogu na isti način kao i naše zlatne pločice (MÜLLER-KARPE 1974.: 251, T.520, F 1. 2).

Diskovi iz Orlovnjaka su obrubljeni s tri niza iskucanih zareza ili točkica i, osim velikih koničnih izbočina, nemaju nikakvog dodatnog ornamenta (Sl. 1; MAKKAY 1985.: Sl. 3, 6-7: Stuttgart). Kod većeg diska iz Csáforda su trokuti iznutra iskrižani, a polja su popunjena grupama iskucanih točkica (Sl. 5). Drugi ornament, osim trokuta, koji dolazi na diskovima Stollhof-Csáford jesu dva snopa od četiri do šest redova iskucanih točkica koje su "obješene" na rub između dvije konične izbočine, što nalazimo na pločicama iz Stollhofa (Sl. 3, 4), a i ponekim primjercima iz Mađarske (RACZKY 1999.: 19, Sl. 1, 1.2). Njihova dispozicija na disku ostavlja dojam kao da se namjerava prikazati ruke ili prste na rukama (?) - daje se naslutiti težnja k antropomorfizmu. Dosadašnje interpretacije diskova tipa Stollhof-Csáford, uz pretpostavku da je riječ o neprofanim predmetima, išle su u tom pravcu. Najčešće se dovode u vezu sa zlatnim privjescima ili prstenovima s pravokutnim ili trapezastim dodatkom istoga tipa kao zlatni "idol" iz Progara (Srijem) koji čuva Arheološki muzej u Zagrebu, a reprezentativni je primjerak toga oblika privjesaka (VINSKI-GASPARINI 1957.: 7; MAKKAY 1976.: 286-290). Mnogi nalazi zlatnih privjesaka koji variraju taj oblik nakita iz Mađarske i Rumunjske potječu iz ženskih grobova, pa se

razvila teorija da oni izražavaju ideju ženskog principa, dakako, u visokom stupnju stilizacije. Suprotnost u smislu spola su diskovi tipa Stollhof-Csáford, u kojima se reflektira načelo muškosti, a oboje su simboli plodnosti u najširem smislu te riječi. Zanimljivo će biti objasniti geografsku polarizaciju nalaza "ženskih" i "muških" simbola i kulturološke implikacije njihove obostrane "seksualne" isključivosti. Naime, zlatne su pločice tipa Stollhof-Csáford grupirane na zapadu Karpatske kotline: u Transdanubiji, zapadnoj Slovačkoj, istočnim obroncima Alpi, Moravska i Panonija, a privjesci - "idoli" tipa Progar i njegove varijante istodobno se nalaze na istoku Karpatske kotline i jugoistoku Europe. Orlovnjak u Hrvatskoj i Kisapostag na desnoj obali Dunava u Mađarskoj su najistočniji nalazi diskova Stollhof-Csáford. Znači li to da su u srednjoj Europi, na zapadu Karpatske kotline živjeli štovatelji kulta plodnosti u njegovom muškom aspektu, a na jugoistoku Europe je preferiran ženski vid istoga kulta ?

Ideju o prikazivanju muške anatomije na diskovima Stollhof-Csáford do kraja je razvio J. Jisl kod publiciranja srebrnoga diska iz ostave Kotouč-Štramberk uvažavajući prijašnje mišljenje N. Fetticha (JISL 1967.: 19). Okrugla je srebrna ploča iz citirane ostave u Moravskoj gotovo dvostruko veća (promjer: 21,4 cm) od standardnih dimenzija diskova tipa Stollhof-Csáford kojih se promjer kreće u granicama od oko 10 - 15 cm. Srebrni je disk bio deformiran i oštećen i nema nikakvih drugih ukrasa osim tri izbočine i dva para rupica za vješanje ili pričvršćivanje na odjeću (Sl. 7). Ostava je nađena godine 1922. u kamenolomu, a sadržavala je, osim srebrnog diska, veliki naočalasti bakreni privjesak (dulj. 25 cm) koji je uvršten u tipične metalne oblike eneolitika Moravske (MEDUNOVÁ-BENEŠOVÁ 1993.: 198, T.125: 18; Ostava Kotouč-Štramberk: 202, Sl. 124).

Važno je istaći da je ovaj disk tipa Stollhof-Csáford iz Moravske ocijenjen kao najstarije pretpovijesno srebro u srednjoj Europi. Srebro, kao sirovina rijetko je na tom području i samo je nekoliko primjeraka srebrnog nakita poznato iz srednjoeuropskih eneolitičkih razdoblja. Jedan od njih je srebrna spirala iz Siona u Švicarskoj nađena u kontekstu kulture zvonastih pehara (PRIMAS / WANNER & BOLL 1998.: 53sq).

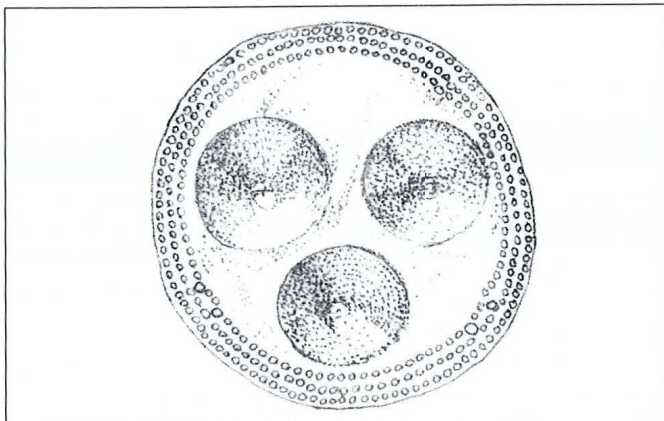
U više puta citiranom katalogu njemačke izložbe mađarskog prethistorijskog zlata ponuđena je dosta niska datacija za zlatne diskove tipa Stollhof-Csáford - od godine 4000. do 3600. To je ujedno kronološki okvir kultura Balaton-Lasinja i početak Bajč-Retz u Transdanubiji, a kulture Bodrogkeresztúr-Hunyadihalom u istočnoj Mađarskoj i u Sedmogradskoj (RACZKY 1999.: 14, 17-37). Eneolitik u sjevernoj Hrvatskoj obuhvaća vrijeme od 3500. do 2200. g. Pridržavajući se ovih odrednica, bila bi to nešto šira, ali kasnija datacija za nalaze zlata iz Orlovnjaka. Na području koja nas zanima, u eneolitiku istočne Slavonije kulturna sekvencija je ova: badenska i, nešto

zapadnija lasinjska kultura, pa kostolačka kultura, te na koncu vučedolska kultura (TEŽAK-GREGL 1998.: 58, 111- 158). Kod Markovića je detaljnije razrađena kulturna slika sjeverozapadne Hrvatske u eneolitiku, a zlatni nalaz "iz Čepina", pa prema tome i diskovi tipa Stollhof-Csáford iz Orlovnjaka, opredijeljeni su srednjoneolitičkoj kulturi Retz-Gajary, mada autor ne spominje niti diskove, niti ispravno mjesto nalaza zlatne ostave (MARKOVIĆ 1994.: 57, 91- 115). Inače kultura Retz-Gajary zauzima, prema gore citiranom kulturnom slijedu na *Vremenskoj tablici*, samo zapadnu Slavoniju (TEŽAK-GREGL 1998.: 58), tako da bi Orlovnjak skupa sa zlatnom ostavom bio izvan njenoga područja. Zlatni diskovi tipa Stollhof-Csáford iz istočne Slavonije nisu uopće uzimani u obzir kao pretpovijesni umjetnički objekti u monografiji posvećenoj povijesti umjetnosti na tlu Hrvatske (Cf. DIMITRIJEVIĆ / TEŽAK-GREGL / MAJNARIĆ-PANDŽIĆ 1998.). Dotaknuti su jedino kod Majnarić - Pandžić koja je povukla paralelu između zlatnog diska iz Orolika i zlatnih diskova tipa Stollhof-Csáford (MAJNARIĆ-PANDŽIĆ 1974.: 24) s preuzetim netočnim podatkom o nalazištu - Osijek (misli se na Čepin), što je posljedica zabune s lokalitetima u staroj literaturi koji je dobro opisao i razriješio Makkay u svom članku iz 1985. g.

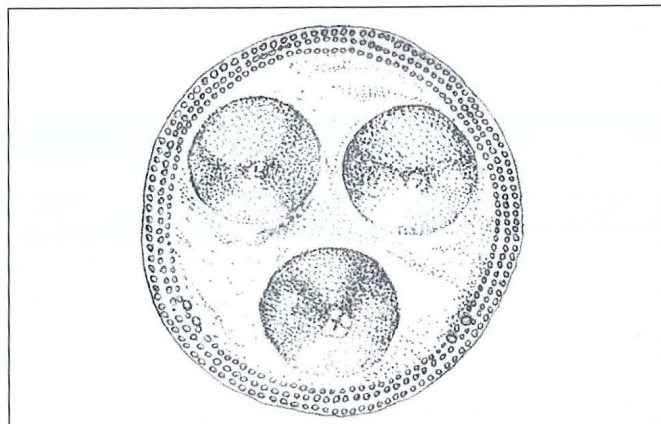
Zlato u srednjoj Europi i u Karpatskome bazenu razmatrano je u širokom kontekstu i vezano uz tipologije bakrenih sjekira, pa je ostava Stollhof u Müller-Karpeovom "Handbuchu" pripisana badenskoj kulturi, no s oblicima starije tradicije (MÜLLER-KARPE 1974.: 207, T.475 A: 1-11). M. Kuna, pak konstatira da je badensko opredjeljivanje diskova tipa Stollhof-Csáford zastarjelo, već ih on uvrštava u horizont Bodrogkeresztúr-Ludanice i grupu Mondsee - Balaton II (KUNA 1981.: 34). Makkay je decidirano pripisao zlatne diskove tip Stollhof-Csáford lasinjskoj kulturi, a generalno je osporio "grupu Balaton" kao determinantu transdanubijskog bakrenog doba (MAKKAY 1985.: 5, 16), također ne prihvaća datiranje metalurgije zlata prije trećega milenija pr. Kr. na prostoru jugoistočne Europe (MAKKAY 1996.: 43).

O prethistorijskom zlatu u Karpatskoj kotlini je puno napisano, ali se proširivanjem te teme ne može precizirati niti datiranje, niti približa kulturna pripadnost zlatnih diskova tipa Stollhof-Csáford iz Orlovnjaka. Oni su, da zaključimo, transkulturalni fenomen srednjoeuropskog bakrenog doba.

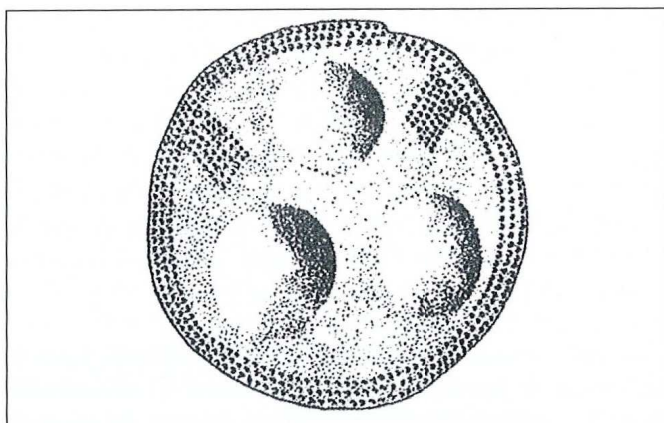
Pretpovijesni se zlatni nalazi iz Hrvatske daju nabrojati na prste, te je i u tome pogledu zlatna ostava Orlovnjak izvanredno vrijedan nalaz (GLOGOVIĆ 2003.a: 97-103; GLOGOVIĆ 2003.b: 27-32). Dragocjeni ostaci zlatne ostave Orlovnjak čuvaju se u inozemnim muzejima - Budimpešta, Stuttgart, što uostalom nije jedini slučaj s nalazima iz Hrvatske, ali to ne može biti razlog da ih se u našoj arheološkoj literaturi ne tretira s pažnjom koju zaslužuju.

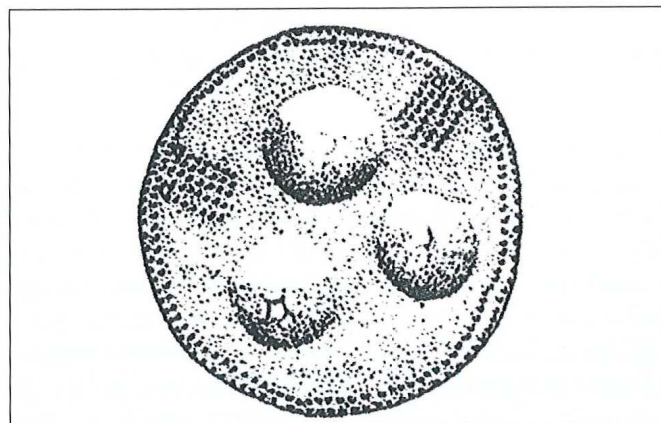
Sl. 1 Orlovnjak (Tenja). Zlato. Oko 1 / 2. Iz "Prähistorische Goldschätze aus dem Ungarischen Nationalmuseum" 1999.

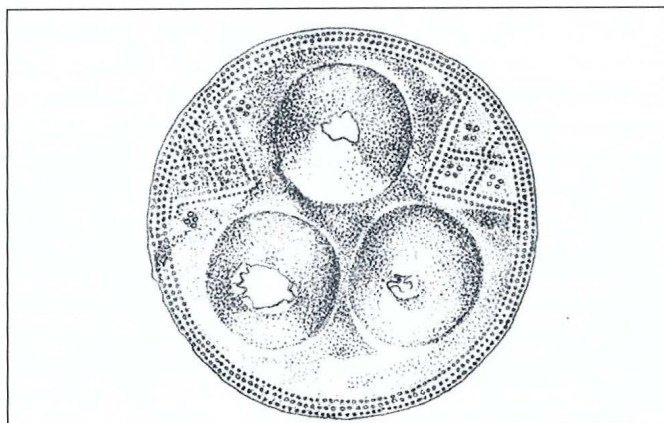
Sl. 2 Nepoznato nalazište (Madarska). Zlato. Oko 1 / 2. Iz "Prähistorische Goldschätze aus dem Ungarischen Nationalmuseum" 1999.

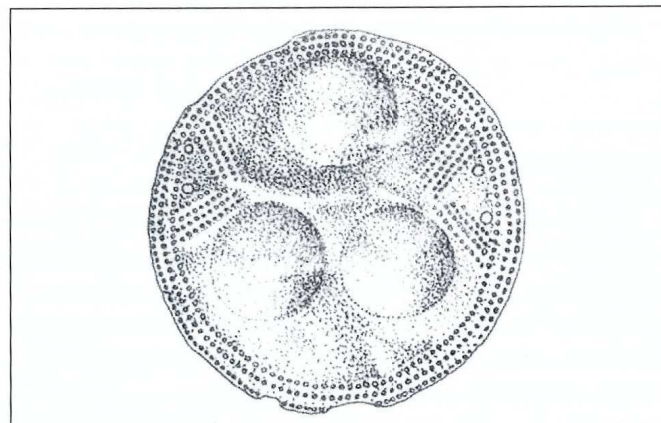
Sl. 3 Stollhof. Zlato. Oko 1 / 2. Prema MÜLLER-KARPE 1974.

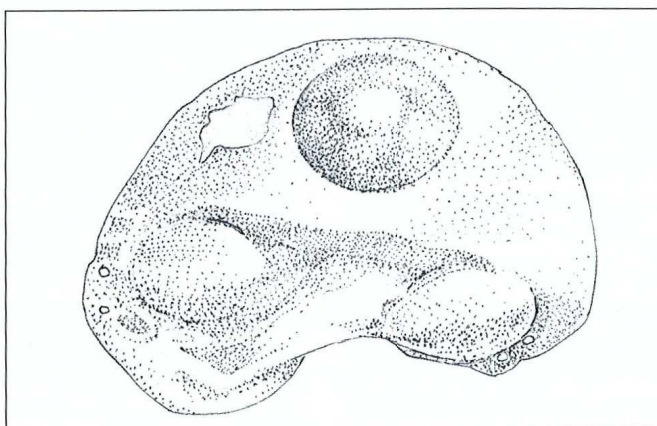
Sl. 4 Stollhof. Zlato. Oko 1 / 2. Prema MÜLLER-KARPE 1974.

Sl. 5 Csáford. Zlato. Oko 1 / 2. Prema KOREK 1960.

Sl. 6 Csáford. Zlato. Oko 1 / 2. Prema KOREK 1960.

Sl. 7 Kotouč - Štramberk. Srebro. Oko 1 / 3. Prema JISL 1967.

LITERATURA

- ANGELI, 1967., W. Angeli, Der Depotfund von Stollhof, *Annalen des Naturhistorischen Museums Wien* 70, 1967., 491-496.
- DIMITRIJEVIĆ / TEŽAK-GREGL / MAJNARIĆ-PANDŽIĆ, 1998., S. Dimitrijević / T. Težak-Gregl / N. Majnarić-Pandžić, *Prapovijest (Zagreb)* 1998.
- GLOGOVIĆ, 2003.a, D. Glogović, Ostava Tenja - Orlovnjak i ostali prethistorijski nalazi zlata u sjevernoj Hrvatskoj, *Opuscula Archaeologica* 27, 2003., 97-103.
- GLOGOVIĆ, 2003.b, D. Glogović, Nalazi prapovijesnog zlata iz Dalmacije i Hrvatskog primorja, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu* 20, 2003., 27-32.
- JISL, 1967., L. Jisl, Hromadné nálezy kovových předmětů na Kotouči u Štramberka, *Časopis Slezského muzea, Ser. B*, 16, 1967., 14-36.
- KŐHEGYI, 1990., M. Kőhegyi, Glembay Károly levele Rómer Flórishoz rézkori aranyleletek (Orlovinyáki puszta) ügyében. Der Brief von Károly Glembay an Flóris Rómer in der Sache kupferzeitliche Goldfunde (Orlovinyáki puszta), *Communicationes Archaeologicae Hungariae* 1990., 7-12.
- KOREK, 1960., J. Korek, Die Goldscheiben von Csáford, *Folia Archaeologica* 12, 1960., 29-33.
- KUNA, 1981., M. Kuna, Zur neolithischen und äneolithischen Kupferverarbeitung im Gebiet Jugoslawiens, *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja* 17, 1981., 13-82.
- MAJNARIĆ-PANDŽIĆ, 1974., N. Majnarić-Pandžić, Der Goldfund aus Orolik bei Vinkovci, *Archaeologia Iugoslavica* 15, 1974., 21-27.
- MAKKAY, 1976., J. Makkay, Problems concerning Copper Age Chronology in the Carpathian Basin, *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 26, 1976., Fasc.3-4, 252-299.
- MAKKAY, 1985., J. Makkay, Copper Age Gold Discs on the Territory of the later Pannonia Province, *Communicationes Archaeologicae Hungariae* 1985., 5-25.
- MAKKAY, 1996., J. Makkay, Copper and gold in the Copper Age of the Carpathian Basin, u: *Studien zur Metallindustrie im Karpatenbecken und den benachbarten Regionen, Festschrift für Amália Mozsolics zum 85. Geburtstag (Budapest)* 1996., 37-53.
- MARKOVIĆ, 1994., Z. Marković, Sjeverna Hrvatska od neolita do brončanog doba, *Problem kontinuiteta stanovništva i kultura sjeverne Hrvatske od ranog neolita do početka brončanog doba (Koprivnica)* 1994.
- MEDUNOVÁ-BENEŠOVÁ, 1993., A. Medunová - Benešová, Jevišovická kultura, u: *Pravěké Dějiny Moravy, Vlastivěda Moravská Země a Lid, Nová Řada Sv.3 (Brno)* 1993., 191-200.
- OBAD-ŠĆITAROCI / BOJANIĆ OBAD ŠĆITAROCI, 1998., M. Obad Šćitaroci / B. Bojanić Obad Šćitaroci, *Dvorci i perivoji u Slavoniji od Zagreba do Iloka (Zagreb)* 1998.
- PRIMAS / WANNER & BOLL, 1998., M. Primas / B. Wanner & P.O. Boll, The interpretation of Metal Analysis : A Case Study based on the Silver Spiral from Sion (Valais, Switzerland), u: C. Morant / M.Pernot / V.Rychner (éds.), *L'Atelier du Bronzier en Europe du XXe au VIIIe siècle avant notre ère, Actes du colloque international "Bronze'96" Neuchâtel et Dijon I : Les Analyses de composition du métal: leur apport a l'archéologie de l'Âge du bronze.* Paris, CTHS, 1998., 53-61.
- RACZKY, 1999., P. Raczky, Goldfunde aus der Kupferzeit, Die Anfänge der Metallurgie im Karpatenbecken, u: *Prähistorische Goldschätze aus dem Ungarischen Nationalmuseum (Katalog izložbe)*, Budapest 1999., 17-37.
- TEŽAK-GREGL, 1998., T. Težak-Gregl, Neolitik i eneolitik, u: *Prapovijest (Zagreb)* 1998., 58-157.
- VINSKI, 1959., Z. Vinski, O prethistorijskim zlatnim nalazima iz Jugoslavije, *Arheološki radovi i rasprave* 1, 1959., 207-236.
- VINSKI-GASPARINI, 1957., K. Vinski-Gasparini, Zlatni nalaz iz Progara u Srijemu, *VAHD* 56-59, 1957., 6-10

OF STOLLHOF - CSÁFORD DISK TYPES IN CROATIA

SUMMARY

Orlovnjak or Orlovnjak puszta as an archaeological site has appeared in Hungarian reference books for the last twenty years. The site, to be more accurate a hill Varhov in Orlovnjak - Tenja was determined as the find of the golden prehistoric larder. There are very thorough descriptions in the archives of the National Museum and Academy in Budapest of the prehistoric gold finds in Tenja that is Orlovnjak, which occurred in the sixth decade of the 20th century and also about the fate of particular items from the golden larder. The plates of Stollhof-Csáford or Dreibuckelscheiben type arose a special interest of which there were six pieces in the Slavonian larder i.e. three pairs of disks (MAKKAY 1985: 5sq; KOHEGYI 1990: 8-11).

Makkay found out that the golden find from Čepin (near Osijek) which first appeared by Vinski in 1959 in the article about the prehistoric gold from Yugoslavia (VINSKI 1959: 208) and the larder from Orlovnjak, were actually one unique collective find. The larder contained about twenty five golden items: two ribbons - diadems, nineteen anklets (VINSKI 1959: T.9, 78-79; MAKKAY 1985: 17, fig. 6) and golden disks. After the finds had been accidentally discovered during the agricultural soil cultivation, six disks from the Orlovnjak estate were justly divided: three pieces were given to a young man who found them in the field and they first appeared on the antique market. The rest of the disks were assigned to the female members of the Adamović family: one was given to Ivan Adamović senior's wife and the other two were given to two daughters-in-law (MAKKAY 1985: 6; GLOGOVIĆ 2003 A: 97 sq). From the whole larder, only the gold registered as the find from Čepin and a disk are preserved in the National Museum of Budapest and another disk in the Württemberg Country Museum of Stuttgart (MAKKAY 1985: 12, fig 6-7).

The golden disks with three cone bulges were named after the Austrian larder Stollhof that was incidentally excavated in 1864 and contained two golden disks (pict. 3, 4). golden round plates, the larder contained six more copper spectacted tags, two flat axes, nine spiral tubules - saltaleons, two spiral bangles and an ornamental plate in a wild-boar tusk shape (ANGELI 1967: 491-496). Angeli took, in the time of the larder publication, into consideration also the find from Csafor (Zalaszentgrot, com. Zala) in Hungary, the second eponymous site of this golden disk type (Pic. 5,6). Two golden disks were

found (diameter: 125 mm and 105 mm) incidentally in 1952 during field furrowing and the gold was buried according to the finder's story, 50 cm deep. J. Korek made two test excavations on the site. The finds were scarce and culturally not particularly significant, therefore the disks from Csafor date back in general at the turn from the Eneolithic into the early Bronze Age (KOREK 1960: 28-33).

The find of a silver plate of the Stollhof-Csáford type from Kotouč-Štramberk larder is interesting (JISL 1967: 19). A wide-spread opinion tells us that it is the oldest silver in Central Europe. The silver plate from the above-mentioned larder in Moravia is almost twice as big as standard dimensions of Stollhof-Czafor type disks and there are not any other ornaments but three bulges and two pairs of holes for hanging or attaching it onto clothes (pic. 7). The larder contained, besides a silver disk, a large copper spectacles-shaped tag (25 cm in length) which is a part of typical metal shapes from the Moravia Eneolithic (MEDUNOVA-BENEŠOVA 1993: 198, T. 125, 18; larder Kotouč-Štramberk: 202, pic. 124).

The Orlovnjak larder is the largest collective disk find of Stollhof-Csáford type, it is also in the far southeast of its extension. Marković ascribed the gold from Čepin to the culture of Retz-Gajary (MARKOVIĆ: 1994, 57, 91 - 115), although it hasn't extended to east Slavonia (TEŽAK-GREGL 1998: 58). M. Kuna intercalated the disks of Stollhof-Csáford type in line Bodrogkeresztur - Ludanice and group Mondsee - Balaton II (KUNA 1981: 34). Makkay ascribed the golden disks of Stollhof-Csáford to Lasinja culture (MAKKAY 1985: 5, 16); also he doesn't accept the dating of gold metallurgy before the third millennium B.C. in southeastern Europe (MAKKAY 1996: 43). According to the exhibition catalogue of prehistoric gold that the National Museum of Budapest showed in 1999, the disks dated back from 4000 until 3600. At the same time it is a chronologic culture range Balaton-Lasinja and beginning Bajč-Retz in the Transdanube basin and the culture Bodrogkeresztur - Hunyadialom in east Hungary and Sedmogradska (Raczky 1999: 14, 17-37).

The golden disks of Stollhof-Csáford type from eastern Slavonia can hardly be culturally determined, therefore they date back to the Eneolithic generally according to foreign analogies, i.e. from the middle of the 4th millennium until the end of the 3rd millennium B.C.